

УДК 340.5

DOI <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-237-247>

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СІМ'Ї

Соломонова О.Ю., Дмитрук І.М.

HISTORICAL STAGES OF THE DEVELOPMENT OF THE ROMANO-GERMAN LEGAL FAMILY

Solomonova O.Y., Dmytruk I.M.

Стаття присвячена історії становлення романо-германської правової сім'ї та відповідним ознакам, які були притаманні кожному її періоду. Автори звертають увагу, що особливості, які обумовлені історичним розвитком, складають у єдиний пазл сутність цієї правової сім'ї, а також дозволяють відмежувати її від інших правових сімей світу. Дискусійні питання, які розкриваються у статті, дозволяють всебічно дослідити ознаки, які властиві кожному етапу історичного розвитку романо-германської правової системи.

Ключові слова: романо-германська правова сім'я; римське право; рецепція; кодифікація; етапи розвитку романо-германської правової сім'ї.

Постановка проблеми. Романо-германській правовій сім'ї приділяють дуже значну увагу, насамперед це обумовлено тим, що в сьогоденне українське законодавство все активніше почали проникати європейські юридичні зачатки. І це не дарма, оскільки вона є однією з найбільш впливових правових сімей. Саме романо-германська правова сім'я постає матір'ю правових систем не лише для держав континентальної Європи, Латинської Америки та значної частини Африки, але й сучасної України.

Оскільки романо-германська правова система зародилася у давнину, за часів давньоримської імперії, і продовжує свій розвиток до сьогоднішніх днів, тому вона має значну та досить цікаву юридичну історію, яку необхідно більш детально дослідити у розрізі кожного етапу її історичного розвитку.

Витоки та історія формування романо-германської правової системи стає аргументованою лише тоді, коли проведене комплексне наукове дослідження і доведено наявність впливу романо-германської правової системи на правову культуру людської цивілізації на сучасному етапі її розвитку. З цієї позиції потрібно висвітлити саме історичні етапи становлення романо-германської правової системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема виникнення та шлях становлення романо-германської правової сім'ї викликає значний інтерес у багатьох науковців: зокрема, цю проблему у своїх роботах досліджували О. В. Тимошук, Ю. В. Цветкова, Н. С. Пузирна, І. М. Ситар, Ю. А. Задорожний, А. С. Жак, А. М. Гулій, С. М. Дуда, В. Ю. Васецький, В. П. Базов, В. В. Колодяжна, В. П. Шаганенко, Ю. М. Риженко, Н. І. Тарахонич, Д. В. Лук'янов та інші.

Зокрема, кожен із вчених зосереджував увагу на певному етапі розвитку, не торкаючись інших, залишаючи їх поза увагою.

Мета цієї статті полягає у теоретичному аналізі історичного розвитку романо-германської правової сім'ї, зокрема, з притаманними їй специфічними ознаками та особливостями.

Виклад основного матеріалу.

Право за своєю природою постає досить унікальним явищем, яке вирізняється особливою специфікою у різних країнах у різну епоху. Саме у межах цього явища склалася неабияка кількість різноманітних правових систем, які діють в цих державах до сьогоднішнього дня. Оскільки з національних правових систем, які мають загальну систему джерел права та історичних етапів формування, складаються правові сім'ї, тому останню можна вважати такою, яка включає в себе сукупність національних правових систем, які об'єднують у собі джерела права, основні поняття та історичні шляхи його формування.

У зв'язку з процесами глобалізації, що охопили різні сфери життя суспільства, зокрема, і правову, визначається завдання провести порівняльну оцінку різних правових систем, вибрати з них найкраще, відкинути застарілі та недемократичні положення і норми, щоб на основі синтезу кращих елементів різних правових систем створити універсальну правову систему, яка буде найбільш оптимальною для всіх країн.

Дослідження історичних етапів розвитку романо-германської правової сім'ї є вкрай складним, оскільки потребує висвітлення базових засад різних галузей права більшості сучасних європейських країн. Причому, потрібно подивитись на цю тему ширше – в її історичній ретроспективі та у зв'язку з порівняльним правознавством. Лише такий підхід дозволить об'єктивно висвітлити дану тему. До того ж, на сучасному етапі розвитку

наукової сфери найбільш перспективними і актуальними в ній визнано саме дослідження, що ведуться на стиці кількох наук.

Право виступає явищем світової цивілізації, в межах якої сформувалась і діє багато правових систем. Для того аби зрозуміти правовий розвиток в рамках прогресу світової культури, потрібно подивитися на право під таким кутом зору, під яким можна співставити правову систему з відповідним історичним часом і регіоном, національною і релігійною специфікою тієї чи іншої цивілізації.

Якщо уніфікувати однорідні державно-правові інститути, принципи та норми, можна виокремити загальні закономірності правового розвитку, його напрямки, етапи та перспективи. Уніфікація, заснована на порівняльно-історичному методі пізнання, може виявити загальне і специфічне в правових явищах, що зустрічаються у світі, ступені і тенденції їх формування і функціонування, що дає змогу звести всю різноманітність конкретно-національного регулювання в чітку «періодичну систему» світового права, де елементарною, основною часткою виступає вже не норма права, а цілісна національна правова система, і навіть їх група (тип, сім'я). Все це потрібно, в кінцевому рахунку, для того, аби під додатковим кутом зору розкрити як внутрішні взаємозв'язки права, так і його відносини з більш широким соціальним контекстом, що відкриває нові можливості у вивченні юридичних явищ [4, с.481-482].

Романо-германська правова сім'я в правовому полі розуміється як сукупність національних правових систем держав Європейського континенту, які мають схожі етапи історичного розвитку на основі римського права, яке було пристосованим до специфіки нових національних умов (у сукупності із звичаєвим і канонічним правом), спільні основи правового регулювання, схожі

структурні елементи права з виділенням у ньому приватного і публічного, а також у яких однакові системи джерел (форм) права [9, с. 14].

На думку О. Ф. Скакун, романо-германський тип правової системи - це сукупність національних правових систем держав, що мають загальні риси, які проявляються в єдності закономірностей і тенденцій розвитку на основі давньоримського права і його пристосування (разом із канонічними і місцевими нормами-звичаями) до нових національних умов [10, с. 142].

Романо-германська правова сім'я у своєму історичному розвитку не була продуктом діяльності державної влади, проте її формування відбувалося у тісному зв'язку із економікою та політикою, і саме тому не може розумітися без врахування складного процесу розвитку товарно-грошових відносин у середньовічному суспільстві. Приватне римське право почало набувати авторитетної влади у той час, коли торгівля в Італії розвинулася до приватної торгівлі [12, с. 184].

Аналізуючи юридичну наукову літературу, в якій досліджується питання особливостей правових систем світу, слід вказати, що існує декілька влучних класифікацій. Доцільним є поділ романо-германської правової системи на дві правові групи, в якій виділяють: романську (Франція, Бельгія, Люксембург, Голландія, Італія, Португалія, Іспанія; германська (Німеччина, Австрія, Швейцарія та інші. Провідною у першій групі є Франція, а у другій - національна правова система Німеччини). Такий поділ зумовлений, насамперед, тим, що в основу романської підсистеми лягло римське право, а в основу германського - локальне звичаєве право германських племен та народів, а також «вульгарне римське право» [7, с. 85].

Пройшовши значний шлях свого розвитку, де спочатку сформувалася ідея, а згодом, на законодавчому рівні й сама романо-германська система права, вона поділяється на декілька етапів. Кожен історичний період формування та розвитку романо-германського права привніс певні особливості, що й визначають основні ознаки романо-германської правової сім'ї: домінування суб'єктивних прав і свобод людини і громадянина.

Відтак, перший період розпочався з розпаду Західної Римської імперії та тривав до XIII сторіччя. В той період римляни поділяли людей на вільних та рабів; громадян та негромадян Риму; носіїв прізвища та інших членів родини. Таким чином, для того аби активно приймати участь у правовідносинах, потрібно було мати статус вільної людини, громадянина Риму та головного носія Прізвища у родині. Завдяки деяким документам, ми маємо змогу відстежувати стан римського права, до яких зокрема відносяться компіляції Юстиніана (Кодекс, Дигести, Інституції, опубліковані з 529 по 534 р. та доповнені серією новел) у Візантії, Молитовник Аларіха (506 р.), які у Франції та на Іберійському півострові представляють римське право. Також, більшість германських племен починаючи з VI ст. також вже мали свої закони («закони варварів»), процес створення яких тривав до XII ст. Але ці так звані «закони» регулювали дуже невелику частину суспільних відносин, що унеможливило всебічне дослідження права того періоду. Римські ж компіляції, навіть в спрощеному виданні Аларіха незабаром виявились дуже складними, і, з часом були модифіковані для більш простого застосування їх на практиці населенням.

Інститути законодавства та судових рішень перебували у зародковому стані. Королі приймали закони лише з певних приводів, і загалом для того, аби від імені

всього народу підтвердити або скорегувати ті звичаї, які вже існували. У V–VIII ст. закони германських племен, які здебільшого склалися з їх звичаїв, вперше були відображені латиною. Мова йде про так звані варварські правди (*leges barbarorum*), або закони варварів. Найдавніша з тих, що дійшли до нас, була видана у 496 році франкським королем Хлодвігом I - Салічна правда, яка зовсім нічого не увібрала в себе з римського права, проте містила одну умову, відповідно до якої конфлікти між галло-римлянами вирішувалися за римським правом, а конфлікти між франками – за Салічною правдою. У тих випадках, коли суперечка торкалась осіб різних національностей, застосовувалося те право, суб'єктом якого виступав підсудний або відповідач [1, с. 184].

У той період більше значення, ніж право, мав арбітраж, який прагнув зберегти солідарність групи, а також надати мирне співіснування між групами, тобто про справедливість навіть не було мови.

На цьому етапі становлення романо-германської правової сім'ї спостерігається, що не створюються суспільства з правовим підґрунтям. Тому, за своєю сутністю, право мало не індивідуалістичний характер, а, скоріш, колективістський, який був притаманний західній традиції права.

У другому етапі розвитку почала виникати система романо-германського права. Цей етап можна умовно розділити на два періоди: середньовічний (XII–XV ст.) та період Відродження і Просвітництва (XVI–XVIII ст.). Саме у той період, народ зрозумів важливість права, що лише воно може надати суспільству безпеку та урегулювати поведінку людей. Актуалізація цієї ідеї у XII–XIII ст. була, беззаперечно, революційним кроком.

Багато країн континентальної Європи право у цей період перебувало в хаотичному, невизначеному стані, було роздробленим та

подекуди варварським. У зв'язку із тим, що університети не мали авторитету, вони побоювались залишитись у статусі звичайної місцевої школи процесуального права, саме тому повинні були викладати дещо нове, відмінне від місцевого права.

У той час університети могли висувати та прощтовхувати нові ідеї до великих мас людей. Університетська наука розглядала право у тісному взаємозв'язку з філософією, релігією, теологією. Вона надавала суддям рекомендації щодо вирішення справи на основі справедливості, регламентувала правила, які повинні були використовувати добропорядні люди у своєму соціальному житті. Право, як і мораль, - це належне (яким повинно бути), а не існуюче (яке є). Чи вважається можливим викладати мораль, спираючись на те, що людина і так зазвичай робить, без вказівки на те, як потрібно чинити та жити? Вважається, це справедливо по відношенню до права [6, с. 95].

Багато країн континентальної Європи право у цей період перебувало в хаотичному, невизначеному стані, було роздробленим та подекуди варварським. У зв'язку із тим, що університети не мали авторитету, вони побоювались залишитись у статусі звичайної місцевої школи процесуального права, саме тому повинні були викладати дещо нове, відмінне від місцевого права. Окрім того, з метою розширення кордонів відсталого позитивного права було відновлено дослідження римського права, з яким було легко ознайомитися: норми кодифікацій Юстиніана були викладені мовою, яку Церква зберегла і спростила; мовою, якою користувались всі канцелярії і всі вчені - на латині. Римське право довгий час не визнавалося Церквою. Вважалося, що воно створено язичницьким світом, а отже є плодом цивілізації, яка не знала Христа, що в його основі лежить філософія, яка суперечить поглядам Євангелія, святих отців Церкви і

християнства. Проте Фома Аквінський на початку XIII ст. довів, що дохристиянська філософія, яка базувалась на розумі, значною мірою відповідала Божественному закону і була спрямована на «вигнання бісів» з римського права. З працями філософа зникла остання перешкода на шляху відродження римського права. Отже, було покладено початок його вивченню та впровадженню в практику [2, с. 42-43].

Римське право до XIX ст. було предметом в усіх університетах континентальної Європи. Воно складало той базис освіти, в той час як національне право відійшло на другий план. Феномен відродження викладання римського права вийшов за рамки Болонського університету з одного боку, та за межі XII - XIII ст. - з іншого. Досконале вивчення римського права зумовило виникнення різноманітних правових шкіл, які мали відмінні погляди на значення рецепції римського права для практичного застосування. Значну роль в «очищенні», переробці і пристосуванні римського права до умов життя в XIV ст. відіграла школа глосаторів, яка здійснила з'ясування сутності римських законів. Її діяльність перейняла та продовжила розвивати школа постглосаторів [12, с. 89].

Загалом, бачимо, що право мало готовність до нового розвитку та появи нових галузей права (торгове право, міжнародне приватне право), і, в той же час систематизоване і приведенне в стан, що контрастує з казуїстичним і емпіричним духом юрисконсулів Риму.

Проте Фома Аквінський на початку XIII ст. довів, що дохристиянська філософія, яка базувалась на розумі, значною мірою відповідала Божественному закону і була спрямована на «вигнання бісів» з римського права. З працями філософа зникла остання перешкода на шляху відродження римського права.

Отже, було покладено початок його вивченню та впровадженню в практику.

Можна умовно окреслити такі напрями впливу європейських університетів на розвиток романо-германського права:

1. університети допомогли установити транснаціональний характер правознавства на Заході. Протягом трьохсот років, з 1050 по 1350 р., уся Європа становила єдиний культурний організм. Римське і канонічне право були дисциплінами без національних кордонів, тому їх могли викладати в університетах студентам-юристам, зібраним з усіх країн Європи. Природно, що всі студенти і викладачі розмовляли латиною, що була на Заході загальною мовою права;

2. університети уніфікували термінологію та метод права, що сприяло насамперед тому, що випускники юридичних факультетів університетів після навчання приїздили до своїх рідних країн, де влаштувалися суддями, юристами, правовими радниками, використовуючи у своїй професійній діяльності єдину термінологічну та методичну базу;

3. завдяки університетам, а зокрема, кропіткій праці глосаторів та постглосаторів, втілилась у життя ідея рецепції римського права. Відтак, право, визначається як система, що органічно розвивається, за типом зводу принципів і процедур, що буде будуватись протягом поколінь і століть;

4. завдяки використанню в університетах схоластичного методу стало можливим створювати правові системи із всіляких суперечливих звичаїв і законів. Прийоми гармонізації суперечностей, накладені на віру в ідеальний організм права, в єдину структуру правових принципів, дозволили здійснити синтез канонічного, а потім феодального, міського, торговельного і королівського права;

5. університети підняли аналіз права на рівень науки шляхом концептуалізації

правових інститутів і систематизації права як єдиного зводу знань.

б. університети створили клас професійних юристів [14, с. 101].

Отже, на етапі формування загального права університетів, ми бачимо, що фундаментом романо-германського права слугувала спільність культури і традицій західноєвропейських країн. У той період ця спільність проявлялася у відданості єдиному духовному впливу римсько-католицької церкви, а основними засобами поглиблення і поширення ідей, що лежать в основі романо-германського права, стали європейські університети.

Наступний етап мав найсуттєвіші наслідки в історії романо-германської правової сім'ї. Вчені, починаючи із XVI ст. стали сходитися на думці, що римське право, яке сприймалося раніше як розум у письмовій формі, є дещо застарілим. Відтак, намагаючись відійти від римського права, у XVII–XVIII ст. в юриспруденції набуває актуальності течія, яка має назву «доктрина природного права», яка має намір сформулювати такі принципи права, що були би вираженням його раціоналістичних засад. Школа природного права мала на меті змусити Європу сформулювати норми публічного права, що виражають природні невід'ємні права людини та гарантують свободу особистості [2, с. 39].

Період формування законодавчого права відбувався під натиском ідей школи природного права, одним з найважливіших досягнень якої стала кодифікація. Кодифікація є природним завершенням того процесу, який розпочався із діяльності університетів.

Протягом шести століть в університетах викладалось право, що було зразком справедливості. З великою шаную цю ідею прищеплювали юристам, в результаті чого вони почали розуміти її як ідеальний зразок

права. Протягом шести століть в університетах викладалось право, що було зразком справедливості. З великою шаную цю ідею прищеплювали юристам, в результаті чого вони почали розуміти її як ідеальний зразок права.

Чому ж неможливо сьогодні, коли розум наш досяг розквіту і править світом, не створити зразкове право університетів, доповнене і уточнене школою природного права, діючим реальним правом, що використовується на практиці різними націями. З огляду на це, школа природного права увірвалась в історію яскравим вибухом, намагаючись зробити діючим ідеальне право університетів. Потрібно зазначити, що тут вперше з'явився інтерес до позитивного права. Вперше також стало допускатися, що суверен може створювати право. Але, вважалось, що ці повноваження надаються суверену для закріплення принципів природного права. На думку філософів, тут справа в створенні кодексів, що відповідають природі, санкціоновані розумом і гарантовані свободою. Але ж, отримавши такі повноваження влада може відступитись від поставленої цілі, законодавець може використати її для змін суспільного ладу, не піклуючись про «природні права» [13, с. 144].

Кодифікація - це техніка, що дозволяла втілювати ідеї школи природного права, завершити багатовікову еволюцію правової науки, чітко виклавши, на відміну від хаосу компіляцій Юстиніана право, що відповідає інтересам суспільства. Саме таке право мусить використовуватись судами. Кодифікація сприяла упорядкуванню чинного законодавства та скиданню баласту у вигляді нормативно-правових архаїзмів, які зупиняли перехід у нову правову епоху.

В. П. Базов у своїй роботі «Загальна характеристика кодифікаційного досвіду країн романо-германської системи права» визначив, що одним із значних здобутків того

періоду є доктрина конституціоналізму, яка знаходить свій практичний вияв у прийнятті особливих правових актів - конституцій, спрямованих на обмеження державної влади і забезпечення людської свободи. Представниками природної школи права було запропоновано значну кількість конкретних пропозицій щодо реформування різних галузей права. Так, вважалося, що націоналістичне природне право було, ймовірно, найсильнішим джерелом натхнення для розвитку європейського права після Зводу римського цивільного права (Зводу Юстиніана).

Основною формою суспільної організації в Західній Європі стають національні держави, що не визнавали, з одного боку, верховенства Священної Римської імперії, а з другого - верховенства Папи Римського.

Лютеранська реформація підточила римсько-католицьку церкву; церковні суди втратили значну частину своєї юрисдикції. Кожна держава мала на меті бути суверенною і самостійно вирішувати, якими мають бути її закони. Тому за умов утвердження так званої Вестфальської моделі міжнародних відносин природною виглядає принципова вимога націоналізації юридичної науки та законодавства. Університети трансформуються із загальноєвропейських дослідницьких та освітянських закладів у національні інституції, що постає наслідком знищення універсальної юридичної науки і тенденції до загального європейського законодавства, що склалися у Середні віки.

Усе це приводить до того, що у XVIII ст. критики римського права започаткували рух за заміну Зводу Юстиніана новими писаними законами (кодексами).

Буржуазні революції XVIII–XIX ст. у країнах континентальної Європи справили значний вплив на феодальні правові інститути - вони цілковито їх скасували. Ці революції

зробили закон основним джерелом романо-германського права [3, с. 26].

Як можемо спостерігати, в системі джерел права романо-германської правової сім'ї домінуюча роль належить закону, як основному регулятору суспільного правопорядку. У романо-германській сім'ї закони та кодекси - це опорні стовпи права, на яких тримається уся система. Судові прецеденти та правова доктрина займають другорядні позиції відносно закону.

В останньому етапі, який триває до сьогоднішнього дня і входить до нової історії становлення романо-германської правової сім'ї, вбачається, що найсуттєвіший вплив здійснюють європейські інтеграційні процеси. Європейське право, за яким визнано верховенство, пряму дію та юрисдикційний захист, суттєво впливає на національні правові системи країн-членів ЄС.

Нормативні акти, нарівні з кодексами, забезпечують правопорядок майже у всіх найважливіших сферах громадського життя. Кодифікація постає символом остаточного завершення процесу формування системи романо-германського права як цілісного явища.

Крім перевороту в системі джерел права на третьому етапі відбуваються суттєві зміни в системі права. Так, у сфері приватного права відбулося злиття романізованого традиційного права з новітніми ідеями доктрини природного права. Найяскравіше ці зміни проявилися в сімейному праві (наприклад, суттєво змінюється правовий статус жінки) та у праві власності (особливо, це стосується земельної власності).

Цивільне право пристосовується до умов вільного ринку. Бурхливий розвиток промисловості призводить до модернізації правових форм підприємницької діяльності: акціонерних та інших господарських товариств. Також з'являється антимонопольне законодавство і законодавство у сфері

інтелектуальної власності, що було спричинено, насамперед, економічним і соціальним прогресом європейських країн.

Трудове право також кардинально піддається реформуванню завдяки ідеям соціального добробуту держави. Науково-технічний прогрес зумовлює появу нових інститутів права, що регламентують, зокрема, космічну діяльність, генетичні дослідження, інформаційні технології (Інтернет, електронний підпис, електронна комерція, банківські картки тощо). Великі революційні зміни торкнулися також правових інститутів і галузей публічного права. Вони викликані насамперед зміною стосунків між громадянином і державою, визнанням і подальшим розширенням прав і свобод людини і громадянина, реформуванням системи державної влади, що відбулося після прийняття конституцій (визнання принципу поділу влади, поява конституційних судів) [3, с. 52].

У ХХ ст. національні правові системи починають зближатися із міжнародним правом. У другій половині ХХ ст. на розвиток романо-германського права суттєво впливають європейські інтеграційні процеси, які призводять до заснування Європейських співтовариств (ЄС) - оригінальних за своєю правовою природою наднаціональних утворень, що має риси як держави, так і міжнародної організації.

Європейське право, за яким визнано верховенство, пряму дію та юрисдикційний захист, суттєво впливає на національні правові системи країн-членів ЄС. Так, усі правові системи країн-членів ЄС сьогодні засновані на єдиних засадах - загальних принципах права ЄС. Йдеться про такі принципи, як дотримання основних прав людини, юридична визначеність (юридична безпека), пропорційність, право бути заслуханим тощо. Численні норми права ЄС (зокрема, у таких галузях, як конституційне,

адміністративне, митне, фінансове, трудове право) інкорпоровані у відповідні галузі всіх національних правових систем. Завдяки цьому всі правові системи країн-членів ЄС мають значну кількість однакових норм. Крім того, через право ЄС відбувається запозичення інститутів певної національної правової системи правовими системами інших країн. Так, кожна галузь права ЄС побудована на основі права певної країни (наприклад, адміністративне право ЄС побудоване за французькою моделлю). Завдяки інкорпорації права ЄС ця модель сприймається правовими системами інших держав.

Рада Європи в рамках європейських інтеграційних процесів постає вагомим джерелом продукування правових стандартів, що визнано у низці конвенцій, підписаних під її егідою (найвідоміша з них - Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.). Цей юридичний збірник, який містить більш ніж 150 конвенцій, становить європейський *ius commune*, допомагаючи поширювати ідеї демократії, верховенства права і прав людини шляхом гармонізації національних законодавств.

Конвенції Ради Європи працюють для кращої злагодженості і співпраці держав-членів. Крім того, держави-члени запровадили практику обміну інформацією та думками з Радою Європи при розробці проектів конституцій, законів, регламентів та інших правових текстів, що також сприяє гармонізації європейського права. Це особливо стосується нових членів, більшість із них подає Раді Європи проекти законів для їх оцінки перед остаточним ухваленням. Експерти Ради Європи надають допомогу для забезпечення того, аби конституційні положення, закони та інші нормативні акти держав відповідали стандартам Ради Європи [15, с. 123-124].

Отже, головним наслідком впливу європейського права і права Ради Європи на правові системи романо-германської сім'ї є їх гармонізація та уніфікація. Крім того, з тих же причин відбувається зближення романо-германського права з англо-американським.

Висновки. Романо-германська правова сім'я у своєму розвитку проходить досить тривалий шлях, де спочатку формується ідея, а згодом, на законодавчому рівні, сама романо-германська система права, в якій віділили такі історичні етапи: перший етап - до XII ст. - період становлення, що характеризується наявністю звичаєвого, канонічного та міського права, а також рецепцією (пристосуванням до нових умов, відновленням дії) римського права завдяки діяльності юристів-науковців школи глосаторів і постглосаторів, які вивчали правові документи періоду Римської імперії (зокрема Кодифікацію Юстиніана); другий етап - XIII - XVIII ст. - період Відродження, основна ідея якого – підготовка суддів та інших юристів-практиків, які б вирішували життєві справи на підставі права, тобто справедливо. Університети є засобом розповсюдження ідей права (справедливості), моралі. Право трактувалось як модель соціальної організації, тому великий вплив на розвиток романо-германського права мала теорія природного права; третій етап - кінець XVIII ст., початок XIX ст. - середина XX ст., характеризується розвитком національного права, національного законодавства, кодифікацією, визнанням нормативно-правового акта основною формою (джерелом) права. Теорія природного права поступається місцем теорії позитивізму, розвиток якого сприяє створенню національних кодексів; четвертий етап - середина XX ст. - до теперішнього часу - розвиток інтеграційних процесів, пов'язаний із створенням Ради Європи, Європейських співтовариств, формуванням

Європейського Союзу, що сприяє процесам уніфікації права в країнах романо-германської правової сім'ї. Кожен історичний період формування та розвитку романо-германського права привніс певні особливості, що й визначають основні ознаки романо-германської правової сім'ї: домінування суб'єктивних прав і свобод людини і громадянина.

Література:

1. Дуда С. М. Структура романо-германської правової сім'ї / Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2013. Вип. 11. С. 183-186.
2. Задорожний Ю. А. Вплив римського права на формування романо-германської правової сім'ї // Часопис Київського університету права. 2006. № 4. С. 37 - 43.
3. Колодяжна В. В. Історія формування та сучасний стан романо-германської правової сім'ї / Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013. №1. 46-53 с.
4. Короткий Т. Р. Співвідношення понять «правова система» та «система права» щодо міжнародного права / Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць / С. В. Ківалов (голов. ред.), Ю. М. Оборотов (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.] ; відп. за вип. Ю. М. Оборотов ; МОН України, ОНЮА. - Одеса : Юрид. л-ра, 2007. Вип. 36. С. 479-487.
5. Оніщенко Н. М. Правова система: проблеми теорії. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002.
6. Погребняк С.П. Вплив судової практики на юридичні акти в романо-германській правовій сім'ї / Вісник Академії правових наук України. 2003. №4 (35). С. 94-96.
7. Порівняльне правознавство : підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. Х. : Право, 2012. 272 с.
8. Правничі системи сучасності: навч. посібн. / Мороз С. П. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2019. 86 с.
9. Пузирна Н. С., Пророченко В. В. Загальна характеристика системи романо-германського

права / Актуальні проблеми юридичної науки та практики. №1(6). 2020. С. 13-18.

10. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Х.: Консул, 2005. С. 519

11. Тарахонич Т. І. Історичні етапи виникнення, становлення та розвитку романо-германської сім'ї // Порівняльне правознавство (правові системи світу): Монографія / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К., 2008. 86 с

12. Тимоцюк О.В. Порівняльний аналіз римських та романо-германських державно-правових інститутів як фактор погляду на періодизацію історії держави та права // Держава і право. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. 2001. Вип. 13. С. 86 – 93.

13. Цветкова Ю. В. Концепції історичної та природно-правової шкіль у формуванні та перспективах розвитку романо-германської правової сім'ї. Порівняльне правознавство: сучасний стан та перспективи розвитку. К. 2009. С. 143-145.

14. Чернецька О.В., Шилінгов В.С. Правові системи сучасності. Ірпін, 2003. 101 с.

15. Яковюк І. В. Правові основи інтеграції до ЄС: загально-теоретичний аналіз. Х.: Право, 2013. 760 с.

References:

1. Duda S. M. *Struktura romano-hermanskoj pravovoi simi / Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*. 2013. Vyp. 11. S. 183-186.

2. Zadorozhnyi Yu. A. *Vplyv rym'skoho prava na formuvannia romano-hermanskoj pravovoi sim'i // Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2006. № 4. S. 37 - 42.

3. Kolodiazna V. V. *Istoriia formuvannia ta suchasnyi stan romano-hermanskoj pravovoi simi / Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2013. №1. 46-53 s.

4. Korotkyi T. R. *Spivvidnoshennia poniat «pravova systema» ta «systema prava» shchodo mizhnarodnoho prava / Aktualni problemy derzhavy i prava : zb. nauk. prats / S V. Kivalov (holov. red.), Yu. M. Oborotov (zast. holov. red.), Yu. P. Alenin [ta in.]; vidp. za vyp. Yu. M. Oborotov; MON Ukrainy, ONIuA. - Odesa : Yuryd. l-ra, 2007. Vyp. 36. S. 479-487.*

5. Onishchenko N. M. *Pravova systema: problemy teorii. – K.: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2002.*

6. Pohrebniak S.P. *Vplyv sudovoi praktyky na yurydychni akty v romano-hermanskii pravovii simi / Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2003. №4 (35). S. 94-96.

7. *Porivnialne pravoznavstvo : pidruchnyk / S. P. Pohrebniak, D. V. Lukianov, I. O. Bylia-Sabadash ta in. ; za zah. red. O. V. Petryshyna. Kh. : Pravo, 2012. 272 s.*

8. *Pravnychi systemy suchasnosti: navch. posibn. /Moroz S. P. Dnipro: Universytet mytnoi spravy ta finansiv, 2019. 86 s.*

9. Puzyrna N. S., Prorochenko V. V. *Zahalna kharakterystyka systemy romano-hermanskoho prava / Aktualni problemy yurydychnoi nauky ta praktyky. №1(6). 2020. S. 13-18.*

10. Skakun O.F. *Teoriia derzhavy i prava: Pidruchnyk. Kh.: Konsul, 2005. S. 519*

11. Tarakhonych T. I. *Istorychni etapy vynyknennia, stanovlennia ta rozvytku romano-hermanskoj simi // Porivnialne pravoznavstvo (pravovi systemy svitu): Monohrafiia / Za red. O. V. Zaichuka, N. M. Onishchenko. K., 2008. 86 s.*

12. Tymoshchuk O.V. *Porivnialnyi analiz rym'skykh ta romano-hermanskykh derzhavno-pravovykh instytutiv yak faktor pohliadu na periodyzatsiiu istorii derzhavy ta prava // Derzhava i pravo. Yuryd. i polit. nauky: Zb. nauk. pr. 2001. Vyp. 13. S. 86 – 93.*

13. Tsvietkova Yu. V. *Kontseptsii istorychnoi ta pryrodno-pravovoi shkil u formuvanni ta perspektyvakh rozvytku romano-hermanskoj pravovoi simi. Porivnialne pravoznavstvo: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. K. 2009. S. 143-145.*

14. Chernetska O.V., Shylinhov V.S. *Pravovi systemy suchasnosti. Irpin, 2003. 101 s.*

15. Yakoviuk I. V. *Pravovi osnovy intehratsii do YeS: zahalno-teoretychnyi analiz. Kh.: Pravo, 2013. 760 s.*

Solomonova O.Y., Dmytruk I.M. Historical stages of the development of the romano-german legal family

The article is devoted to the history of the formation of the Romano-Germanic legal family and the corresponding features that were inherent in each of its periods. The authors draw attention to the fact

that the peculiarities due to historical development combine the essence of this legal family into a single puzzle, and also make it possible to distinguish it from other legal families of the world. It is proposed to distinguish four stages of development and formation of the Romano-Germanic legal system. The first stage is the period of formation, characterized by the presence of customary, canonical and city law, as well as reception. The second stage is the period of the Renaissance, the main idea of which was the training of judges and other legal practitioners who would decide life cases on the basis of law. The third stage is characterized by the development of national law, national legislation, codification, recognition of a normative legal act as the main form (source) of law. The fourth stage is the development of integration processes, related to the creation of the European Communities, the formation of the European Union, which contributes to the processes of unification of law in the countries of the Romano-Germanic legal family.

The discussion questions that are revealed in the article allow to comprehensively investigate the features that are characteristic of each stage of the

historical development of the Romano-Germanic legal system.

Keywords: *Romano-Germanic legal family; Roman law; reception desk; codification; stages of development of the Romano-Germanic legal family.*

Авторська довідка:

Соломонова Ольга Юрійвна – магістр факультету морського права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, 0990841398, irresistible1991@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-0153-2513>

Дмитрук Ірина Миколаївна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри морського та господарського права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, 0507576522, borbich2013@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2228-0889>

Стаття надійшла до редакції 12 жовтня 2023